

SAMEN WERKEN AAN EEN CULTUUROMSLAG

Vier woorden – één richting

EDY KORTHALS ALTES

Wie zal nog bestrijden dat we toe zijn aan een nieuwe bezieling van onze cultuur? De ingrijpende gevolgen van de ernstige crisis die we doormaken vragen om bezinning. Niet alleen op de zwakke plekken van de markt economie, maar ook op de basis van ons economisch handelen. Het huidige productie- en consumptie patroon is immers op mondiale schaal niet houdbaar.

Deze bezinning op de premissen van onze gretigheidscultuur raakt aan de levensinstelling. Aan dat, wat een mens ten diepste motiveert, zijn gedragspatroon bepaalt. Dus met de manier van omgang met mensen, materie en natuur.

Mensen. In onze cultuur domineren krachten die mensen degraderen tot object, reduceren tot *Homo Economicus*, nummer, melkkoe voor gewetenloze bankiers. Zijn wij vergeten dat de mens persoon is, bekleed met unieke waardigheid en en fundamentele rechten die respect verdienen?

Materie, zijn we slaaf of meester van geld en goed? Gedreven door de jacht naar steeds meer, ongeacht de consequenties? Of beseffen we dat het in het leven om het echt *menselijke* gaat in onze relaties? Dus materie ten dienste van dat welzijn.

Natuur, object voor onbeperkte exploitatie? Of erkenning van en daarmee respect voor de eigen intrinsieke waarde? Dus een economie die zorgvuldig rekening houdt met de grenzen die de natuur ons stelt.

Zou het nu mogelijk zijn om, in onze individualistische samenleving die een grote variëteit kent aan levensopvattingen, te komen tot een breed gedragen creatieve visie die voert naar een cultuuromslag?

Kan er een gemeenschappelijke basis gevonden worden voor het uitzetten van een koers naar een duurzame, meer leefbare samenleving? Ik meen van wel, de bronnen daarvoor zijn immers rijkelijk aanwezig in wetenschap, religie en in het humanisme. Laat mij een poging wagen om in grote lijnen de richting aan te geven voor een gezamenlijke benadering.

Uitgangspunt is een werkelijkheidservaring die we allen kunnen delen ongeacht verschillen in levensovertuiging. Allen, humanisten, agnosten en gelovigen leven we samen in een bedreigde wereld; samen moeten we een nieuwe koers uitzetten. De ingrediënten voor die gezamenlijke bezinning zijn aanwezig in vier kernwoorden die voor een ieder herkenbaar zijn.

Kernwoorden

- *Onderlinge verbondenheid(interconnectedness)*
- *Kwetsbaarheid(vulnerability)*
- *Overlevensdrang(will to live)*
- *Ontzag (awe).*

De eerste twee: *Onderlinge verbondenheid(1)* en *kwetsbaarheid(2)* berusten op harde feiten. De *overlevingsdrang(3)* is inherent aan alle leven. Het vierde woord *ontzag(4)*, geeft een grondhouding weer die weliswaar in onze cultuur onder druk staat maar potentieel aanwezig is bij ieder mens.

Het spreekt voor zich dat de verworteling van deze kernwoorden bij de humanist of agnost anders zal zijn dan bij een monotheïstist. Maar de waarden die daaruit kunnen worden afgeleid zijn voor allen dezelfde. Enkele hiervan zijn: verantwoordelijkheid, eerbied voor het leven, vrede, rechtvaardigheid, solidariteit, matiging.

1- Onderlinge verbondenheid

Vooraf door de wetenschap (o.a. moleculaire biologie, astronomie) is het inzicht in de *fundamentele verbondenheid* van alle vormen van leven verdiept. Veel religies hebben dat diepe inzicht al eeuwen lang uitgedragen. Zowel voor de enkeling als voor de samenleving is dit inzicht van cruciale betekenis. De steriele individualistische *ego-cultuur* kan dan plaats maken voor een *wij-cultuur* waarin het op elkaar betrokken zijn gestalte krijgt. De wereldwijde *Campaign of Compassion* werkt in deze richting. Gerechtigheid, solidariteit en het streven naar vrede zijn waarden die hier opkomen. In politieke termen spreken we dan over zorg voor de armen en zwakken in de samenleving, een sociaal rechtvaardig belasting stelsel, een humaan migranten beleid etc.. Dit 'op elkaar aangewezen zijn' is ook voor de internationale betrekkingen relevant. Bewustwording van verbondenheid kan een impuls geven aan de totstandkoming van internationale overeenkomsten (o.a. grondstoffen , water) die rekening houden met de legitieme belangen van alle landen, dus inclusief de zwakkere partners. De zo toegenomen interdependentie tussen naties vraagt hierom.

2 - kwetsbaarheid

Is het nog nodig iets te zeggen over de kwetsbaarheid van de leefsysteem na de indrukwekkende documentaire *Planet Earth*? Spreken de feiten neergelegd in de rapporten van VN-deskundigen niet duidelijk genoeg? De milieu catastrofe die zich aandient wordt vooral veroorzaakt door de combinatie van sterke groei van de wereldbevolking met een - in mondiaal opzicht - niet duurzaam productie- en consumptie patroon. Voor het keren van een catastrofale ontwikkeling is samenwerking tussen wetenschap en religie vereist. Alleen dan kunnen de enorme krachten die in de afgelopen decennia ontwikkeld zijn beheerst worden. De wetenschap kan vooral op het gebied van technologie een bijdrage leveren. religies kunnen bijdragen aan de zo noodzakelijke gedragsverandering. Dit partnership is essentieel voor een duurzame economie op wereldschaal. Een economie die de grenzen respecteert die de natuur ons stelt.

3 – Levenswil

Het zo krachtige oerinstinct - de *urge to live* - laat zich gelden wanneer de continuïteit van leven bedreigd wordt. Dan komen er nieuwe overlevingsstrategieën naar voren. Dat deze kracht ook nu werkzaam is zien we niet alleen in de vele creatieve initiatieven gericht op duurzaamheid, maar ook in tal van groepen, bewegingen en ngo's.

De noodzaak voor een meer verantwoorde wijze van omgaan met mens, materie en natuur is inderdaad groter dan ooit. Het is tot levensvoorwaarde geworden.

Dat vraagt om fundamentele bezinning op onze gretigheidscultuur.

Hier zijn religies, wijsheid stromingen en de wetenschap – elk op eigen wijze - gesteld voor een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Vanuit de godsdiensten weerklinkt voortdurend het 'keer om', verlaat de onbegaanbare weg. Vanuit de wetenschap komen de onontbeerlijke analyses en suggesties voor begaanbare wegen.

4- Ontzag (eerbied) voor datgene wat ons overstijgt (*Awe*), voor het leven in een onmetelijk universum. In het Engels zo treffend vertolkt door: *awe*. Het is een grondwoord, dat een grondhouding oproept van diep ontzag en eerbied voor de oorsprong van alle Zijn. Voor de religieuze mens is dit geworteld in het Godsbesef. In de Heilige Boeken wordt hiervan getuigenis afgelegd. Met name in de Psalmen wordt dit prachtig bezongen. Maar ook de 'niet-gelovige' mens kan zich herkennen in deze grondnotie. In de internationale Pugwash Movement heb ik tal van vooraanstaande wetenschappers leren kennen. Vaak waren ze agnost, maar in grote bescheidenheid doordrongen van dit gevoel van *awe* bij het nadenken over structuur en samenhang van micro-en makrokosmos.

Het voortschrijdend wetenschappelijk inzicht in de precisie van de wetten die het leven op aarde mogelijk maken draagt bij aan het gevoel van ontzag voor de oorsprong van alle Zijn. Hoe dieper de wetenschap doordringt in de geheimen van de micro- en makrokosmos, hoe sterker dit gevoel van *awe*.

Deze grondhouding kwam ook naar voren tijdens de installatie van de grote Europese telescoop op het Spaanse eiland La Palma, in tegenwoordigheid van Koningin Beatrix en enkele andere Europese staatshoofden. Door een bekende astronoom werd erop gewezen, dat met deze telescoop nog veel verder kan worden doorgedrongen in de geheimen van het Universum, 'maar alles wat wij daarbij doen is niet meer is dan een nadenken over het grote wonder dat het er is.'

Deze grondhouding van *Awe*, wordt gevoed door verwondering over het Zijnde; over de diversiteit, schoonheid, pracht van de natuur.

In onze westerse cultuur ontbreekt veelal het zicht op datgene wat ons overstijgt. In 'platland' is de horizon beperkt, er is geen diepte dimensie. Hier gedijen banaliteit en gretigheid en verkommeren *humaniteit* en *integriteit*.

Voor velen is *Awe* een onbekende ervaring. Het op een voetstuk verheven 'eigen ik' wordt vooral beheerst door de horizontale dimensies van tellen en meten. Een druk en jachtig bestaan laat weinig tijd voor nadenken over fundamentele levensvragen. Bovendien is -dank zij de wetenschap- veel vanzelfsprekend geworden. Wanneer we eenmaal iets begrepen hebben van het levensproces zijn we geneigd te denken dat we er dan ook een greep op hebben.

Dat het levensbeginsel op zichzelf een groot wonder is ontsnapt niet zelden aan de aandacht. En juist dat inzicht zou ons kunnen helpen een scherper kijk te krijgen op de plaats van de mens in de *Ultimate Reality*.

Het zicht op de samenhang

Aan de kernwoorden kan niemand voorbij, zij bepalen immers de *condition humaine*. En dat, in een kritieke fase van onze cultuur. Elk apart is in staat om mensen in beweging brengen. Maar voor een cultuuromslag is meer nodig. Die vereist een goed zicht op de onderlinge samenhang. Pas dan komt de onontbeerlijke dynamiek op gang.

Momenteel ontbreekt dit zicht op die innige verwevenheid van de vier kernwoorden. Een ernstig manco omdat juist die fusie van alle vier woorden kan de doorslag geven in het kenteringsproces dat nu gaande is.

Ter verduidelijking van het voorgaande noem ik hier de instelling van sommige vooraanstaande milieu-wetenschappers die alle heil verwachtten van een pragmatische aanpak. Dit negeren van de diepere achtergrond van de milieuproblematiek die wordt aangesproken in het vierde kernwoord- belemmert het proces van verduurzaming..

Anderzijds bestaat er een vorm van religiositeit die voert naar berusting en passiviteit in plaats van het engagement, dat nu zo nodig is. Eenzijdige fixatie op het vierde kernwoord - en de daaruit voortvloeiende grondhouding van ontzag (*Awe*) - kan leiden tot een miskenning van de feitelijke *verbondenheid*(1) en *kwetsbaarheid*(2).

Elk van de vier woorden is een belangrijke wegwijzer. Maar de doorslaggevende impuls voor de cultuuromslag. komt van een helder zicht op de samenhang van de kernwoorden. Samen bieden ze een basis voor gemeenschappelijke bezinning op een duurzame samenleving.

Een gemeenschappelijk platform

De zo noodzakelijke omslag in onze cultuur zou sterk bevorderd kunnen worden door samenwerking over de schotjes heen. Het zicht op de samenhang van de kernwoorden verschaft een basis aan mensen met verschillende levensovertuigingen voor het gemeenschappelijk nadenken over een nieuwe koers.

Zou dat ook niet kunnen gelden voor wetenschap en religie?

Zeker, tussen beiden heeft – vooral in het verleden – een gespannen relatie bestaan.

. Met name dan wanneer de grenzen van de eigen competentie werden overschreden door uitspraken over zaken die op het gebied van de ander lagen.

In wezen hoeft er geen tegenstelling te bestaan omdat ieder zich beweegt op een eigen terrein, met een eigen methodiek en verschillende doelstelling.

Wetenschap richt zich op de analyse, het verklaren van verschijnselen en bestudering van wetmatigheden.

Godsdienst op zingeving, inzichten die structuur en samenhang aan het leven geven, bijdragen aan persoonlijkheidsontwikkeling waarin vrijheid en verantwoordelijkheid samen gaan. En niet te vergeten leefregels die een samenleving leefbaar maken.

In het belangrijke boek - *The great Partnership* – wordt door de bekende Britse Chief Rabbi, Jonathan Sacks, een krachtig pleidooi gehouden voor samenwerking van wetenschap en religie. Beide zijn gericht op het bevorderen van het menselijk welzijn. En juist dat wordt nu bedreigd door de onverantwoordelijke wijze van omgaan met mens, materie en natuur.

De zo verontrustende pervertering van het wezen van religie door fanatisme, extremisme en geweld hoeft ons niet te weerhouden van samenwerking met de grotere meerderheid van gematigden. Een radicale minderheid kan weliswaar het zicht op de zuivere kern van een religie vertroebelen, maar deze nimmer ontdoen van haar oorspronkelijke betekenis. De bekende Zwitserse theoloog Hans Küng heeft terecht een onderscheid gemaakt tussen ware en valse religiositeit. Zijn criterium is: wordt het het welzijn van de mens gediend? Tegen deze achtergrond krijgt de intra-religieuze dialoog extra betekenis. Zij verdient, net als de interreligieuze samenwerking, meer aandacht van de religieuze leiders.

De fundamentele verbondenheid(1) en de kwetsbaarheid(2) vragen om effectief handelen op korte termijn. Vandaar de urgentie van gezamenlijke bezinning. Van gelovigen en andersdenkenden; wetenschap en religie. Dus over de schotjes heen. Het gaat immers om de essentie van ons bestaan.

Religion without science is blind, but science without religion is lame. (Einstein)

Het sluitstuk - de liefde

In de voorgaande beschouwing is het grote woord liefde niet gebruikt. Dit hangt samen met de wijdverspreide misvatting dat een 'zachte kracht' niet relevant zou zijn in een zakelijke discussie over cultuurverandering. Ten onrechte, want juist liefde is een van de sterkste krachten. Zij kan de machtigen op de knieën brengen, mensen bewegen tot handelen ten gunste van een medemens in nood, ook al betekent dit een offer.

Het is ook de liefde die een krachtige impuls geeft aan de samenhang van de vier kernwoorden. Zeker, de ratio dwingt ons al hiertoe, maar zonder de liefde komen we terecht in een kille, harde samenleving. Liefde is de dragende steen in de koepel van de vier kernwoorden. In dit sluitstuk ligt de samenbindende kracht.

Liefde is universeel, zij wordt vanaf de moederschoot gevoed en overgedragen op volgende generaties. In veel godsdiensten staat zij centraal. Voor de christen is zij verankerd in de liefde van God, die gestalte heeft gekregen in Jezus Christus. Het innerlijk weten dat niets - noch machten of krachten, dood of leven - ons kan scheiden van die liefde, is een permanente bron van inspiratie. Ook van kracht, onafhankelijkheid en moed tot volhouden.

In onze zo verzakelijkte samenleving is herontdekking van de vernieuwende kracht van de liefde van essentieel belang. Niet alleen voor de enkeling maar ook voor ons allen. Het gaat immers om meer dan duurzaamheid. Uiteindelijk is het liefde die een cultuur leefbaar maakt.

03-08-13

PS

Dankbaar voor kritiek, suggesties.

Hoe krijg je de beweging op gang?

Wat kun je zelf doen?